

דף שבועי

בס"ד

פרשת פינחס, תשפ"ו, מספר 1675

עיון ספרותי-מדרשי בפרשות בלק-פנחס יאיר ברקאי

המדרש כמגשר: חיבור עלילתי-אולוגי. סיפור מקראי בלבוש דרשני¹

"וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשָׁטִים וַיְחַל הָעַם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב" (במ' כה:א).

רש"י: לזנות אל בנות מואב - על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (סנהדרין, קו א):

...בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים, והושיב בהן זונות, זקינה מבחוץ וילדה מבפנים, וימכרו להן כלי פשתן. עשה להן קלעים מהר שלג עד בית הישימות, והושיב בהן זונות, זקינה מבחוץ וילדה מבפנים...

בניגוד לפיצול המקראי, חז"ל יוצרים רצף עלילתי בין שתי הפרשיות. הם ממלאים את הפער, מסבירים את הקשר הסיבתי, ומציגים את פנחס כתגובה ישירה לבלעם ולחטא בעל פעור.

ספרי במדבר פרשת בלק פיסקא קלא (מהדורת הורוביץ, עמ' 3-172)

ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור בא לו שבטו של שמעון אצל זמרי אמר לו הרי אתה יושב שליוה[=שלו] ואנו נדונים בהריגה?! עמד וכינס עשרים וארבעה אלף משבטו ובא לו אצל כזבי אמר לה: השמיעי [=השמעי] לי אמרה לו: איני נשמעת אלא לגדול שבכם שהוא כיוצא במשה רבך. אמר לה: אף אני רב השבט, ולא עוד אלא ששבטי גדול משבטו שאני לשני והוא לשלישי. אחזה בידו והעבירה באמצע כל ישראל שנאמר: 'וְהָיָה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל אָחִיו אֶת הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיָה בָכֶם פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד' (במ' כה:ו) נענה פנחס באותה שעה ואמר: אין אדם כאן שיהרגו ויהרגו?! היכן הם אריות 'גור ארִיָה יְהוּדָה' (בר' מט:ט) 'דָּן גּוֹר אֲרִיָה' (דב' לג:כב)? התחיל צווח. כיון שראה שהיו הכל שותקים עמד מתוך סנהדרי שלו ושמט את הרומח והניחה בפונדתו והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו: פינחס להיכן אתה הולך? אמר להם: אין לוי גדול משמעון בכל מקום. אמרו: הניחו לו ויכנס. התירו פרושים את הדבר. כיון שנכנס עשה לו המקום ששה נסים... נס ששי שהיה המלאך מחבל לפניו ויוצא. כיון שיצא, וראה פנחס את

סוף פרשת בלק ותחילת פרשת פנחס מציגים תופעה ספרותית ותיאולוגית ייחודית: סיפור אחד, בעל רצף עלילתי ברור, נחלק לשתי פרשיות נפרדות. מצד אחד, מעשה פנחס מופיע כתגובה ישירה לחטא בעל פעור המתרחש בסוף פרשת בלק; מצד שני, התורה בוחרת לפתוח את פרשת פנחס מחדש, כאילו מדובר בנושא חדש. הפיצול הזה מעורר שאלות פרשניות: מדוע התורה מפצלת סיפור אחד לשתי פרשיות? מה משמעות ההפרדה? וכיצד מתמודדים חז"ל עם הפער? מטרת מאמר זה להראות כי בעוד שהתורה יוצרת פיצול ספרותי מכוון, המדרש פועל בכיוון ההפוך: הוא מחבר את שתי הפרשיות לכדי עלילה אחת רציפה. בכך נוצרת דינמיקה פרשנית מרתקת בין הטקסט המקראי לבין קריאתו המדרשית.

הפיצול הספרותי בתורה: עלילה שנקטעת

הסיפור המקראי בסוף פרשת בלק (במ' כה:א-ט) מתאר את חטא ישראל בבעל פעור, את המגפה הפורצת בעקבותיו, ואת מעשה הקנאות של פנחס, המפסיק את המגפה. הסיפור מסתיים בפסוק דרמטי: "וַיַּהֲיוּ הַמָּתִים בְּמַגֵּפָה אֲרֶבְעָה עָשָׂר אָלֶף" (במ' יז:יד). הקורא מצפה לתגובה א-לוהית למעשה פנחס, אך זו אינה מופיעה.

רק בתחילת פרשת פנחס (שם:י-יג) מופיעה תגובת ה': "פִּינָחָס ... הָשִׁיב אֶת חַמְתִּי... לִכֵּן אָמַר הַנְּנִי נֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם" (שם:יא-יב). מבחינה עלילתית, מדובר בהמשך ישיר; מבחינה ספרותית, התורה יוצרת הפסקה חדה.

הפיצול יוצר כמה אפקטים ספרותיים:

- השהיית תגובה: התורה דוחה את תגובת ה' כדי ליצור מתח ולהדגיש את משמעותה.
- הפרדה בין אלימות לשכר: מעשה פנחס הוא אלים וקיצוני; התורה נמנעת מלסיים פרשה בהצדקת אלימות.

- שינוי זירה ועלילה: פרשת בלק עוסקת בבלעם ובמואב; פרשת פנחס חוזרת פנימה אל מחנה ישראל.
- פתיחת יחידה חדשה: פרשת פנחס פותחת רצף של נושאים חדשים – מפקד, נחלה, מינוי יהושע, קורבנות המועדים.

כל אלה מצביעים על בחירה ספרותית מודעת: התורה מבקשת להפריד בין המעשה לבין משמעותו.

1 ניתוח ספרותי של המדרשים נמצא בספרו של פרנקל י': דרכי האגדה והמדרש, גבעתיים, 1991 עמ' 312-319

* ד"ר יאיר ברקאי, נשיא מכללת ליפשיץ לשעבר.

אמר ריש לקיש הוא פינחס הוא אליהו, אמר לו הקב"ה אתה נתת שלום ביני וביני בני ישראל, אף לעתיד לבוא אתה עתיד ליתן שלום ביני וביניהם, שנאמר: 'הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֵלֵיהֶם הַנְּבִיא' (מל' ג:כג), והיתה לו ולזרעו אחריו, שיהיו מבורכים ממני לעולם.

הזיהוי הזה יוצר גשר רחב: פנחס הוא דמות על-זמנית, החוזרת בדמות אליהו.

הקנאות של פנחס אינה אירוע חד-פעמי אלא תבנית היסטורית. "בריתי שלום" מתממשת בכך שאליהו הוא הנביא שלא מת.

המדרש מרחיב את העלילה המקראית וממקם את פנחס בתוך סיפור רחב של קנאות ותיקון לאור הדורות.

סיכום: התורה מפרידה – המדרש מחבר

הפיצול בין פרשת בלק לפרשת פנחס הוא מהלך ספרותי מכוון: התורה יוצרת מרחק בין המעשה לבין השכר, בין אלימות לבין שלום, בין עלילת בלעם לבין עלילת ישראל. הפיצול מאפשר לקורא לשפוט את המעשה לפני שהטקסט מעניק לו לגיטימציה.

המדרש, לעומת זאת, פועל בכיוון ההפוך: הוא מחבר את שתי הפרשיות לרצף אחד, מדגיש את אחריותו של בלעם, מצדיק את פנחס, ומציג את הסיפור כמנגנון של חטא ותיקון. יתרה מזו, הוא מחבר את פנחס לאליהו, ובכך הופך את הסיפור המקומי לסיפור על-זמני.

הדינמיקה הזו – התורה מפצלת, המדרש מחבר – מלמדת על יחסי הגומלין בין טקסט מקראי לבין פרשנות חז"ל: המקרא יוצר מתח, והמדרש פותר אותו; המקרא מציג מורכבות, והמדרש מיישר קו מוסרי-תיאולוגי. בכך נוצרת קריאה רב-שכבתית המעשירה את הבנתנו את דמותו של פנחס ואת מקומה של הקנאות במחשבת ישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

המלאך שהיה מחבל בעם יותר מדאי השליכן לארץ ועמד ופלל שנא': 'וַיַּעֲמֵד פִּינְחָס וַיַּפְלֵל וַתַּעֲצֹר הַמַּגֵּפָה וַתַּחֲשֹׁב לוֹ לְצִדְקָה' (תה' קו:ל-לא)... בא לו שבטו של שמעון אצל שבטו של לוי אמר לו: וכי בן בתו של פוטי הזה מבקש לעקור שבט אחד מישראל וכי אין אנו יודעים בן מי הוא?! כיון שראה המקום שהכל מזלזלים בו התחיל מייחסו לשבח שנא': 'פִּינְחָס בֶּן אֱלִעֶזֶר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הָשִׁיב אֶת חֲמַתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (במ' כה:י). כהן בן כהן קנאי בן קנאי, משיב חימה בן משיב חימה, השיב את חמתי מעל בני ישראל...

הספרי מחבר ישירות בין עצת בלעם לבין מעשה פנחס. בכך הוא מבטל את הפיצול ומציג את שתי הפרשיות כיחידה אחת: בלעם מחטיא – פנחס מציל. להלן נצטט בקצרה, בגלל מגבלות היריעה, את המקורות המדרשיים הנוספים:

בתנחומא (פנחס א') מודגש כי השבטים ביזו את פנחס על מעשהו, ולכן התורה חוזרת ומציגה אותו מחדש: "למה נאמר 'פִּינְחָס בֶּן אֱלִעֶזֶר'? לפי שהיו השבטים מבזים אותו... אמר הקב"ה: הוא השיב את חמתי."

התנחומא מסביר את פתיחת פרשת פנחס כהמשך ישיר של סוף פרשת בלק, שנועד לתקן את אי-ההבנה שנוצרה.

בבבלי (סנהדרין, ק"ו ע"ב) נאמר: "בלעם יעץ... מיד קם פנחס והרג את זמרי."

הגמרא מציגה את מעשה פנחס כתגובה מיידית לעצת בלעם. אין פיצול – יש רצף.

במדבר רבה (כ, כג) **ובירושלמי** (סנהדרין, י', ב') חוזר אותו דפוס: בלעם מחטיא, פנחס מתקן. המדרש יוצר עלילה אחת של חטא-עונש-תיקון.

המדרש אינו רק "ממלא פערים" בעלילה; הוא מציג קריאה תיאולוגית-מוסרית של הסיפור. המדרש מדגיש כי בלעם הוא הגורם הישיר לחטא בעל פעור. בכך הוא מסיר חלק מן האחריות מישראל ומציג את פנחס כמי שמתקן את נזקו של בלעם.

הפיצול המקראי יוצר מתח: האם פנחס פעל נכון? המדרש מבהיר חד-משמעית: פנחס פעל בשליחות ה', והקנאות שלו מוצדקת.

המדרש הופך את שתי הפרשיות לסיפור אחד בעל מבנה ברור:

עצה → חטא → מגפה → קנאות → שלום.

"פנחס הוא אליהו."

לא זו אף זו - המדרש אינו מסתפק בחיבור בין שתי הפרשיות; הוא מחבר את פנחס גם לדמותו של אליהו. (פרקי דרבי אליעזר פרק מז):

ר' אליעזר אומר קרא שמו של פנחס בשמו אליה, אליהו מתושבי הגלעד שעשת תשובה ישראל בהר גלעד ונתן לו הקב"ה שכר טוב ולבניו הצדיקים למען כהונת עולם, שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם. ובמקור נוסף:² (מדרש אגדה, במדבר, פרק כה):

² וכן בילקוט שמעוני (פ' פנחס). וכן רש"י על מסכת בבא מציעא מביא "דאיכא למאן דאמר דאליהו הוא פינחס" (דף קיד ע"ב, ד"ה: 'לאו כהן מר'), רשב"ם ותוספות בבא בתרא קכא ע"ב, רד"ק שופטים כ כח, רלב"ג מלכים א כב לח ילק"ש, תורה פרשת בלק רמז תשעא, ועוד.